

تأثیر ابتکار کمربند-راه بر آینده شراکت چین و روسیه در آسیای مرکزی

شایان جوزانی کهن^۱

دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای گرایش آسیای شرقی، دانشکده روابط بین الملل
وزارت امور خارجه، تهران، ایران

شاهین جوزانی کهن

دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای گرایش آسیای غربی (خاورمیانه) و شمال آفریقا،
دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران

محمدرضا دهشیری

دانشیار روابط بین الملل، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران

(تاریخ دریافت ۹۷/۳/۱۹ - تاریخ تصویب ۹۸/۳/۱)

چکیده

طرح ابتکار کمربند-راه نقطه عطف شکل دهی به نظم اقتصادی جدید و مستقل از آمریکا در منطقه آسیای مرکزی به عنوان یکی از مناطق مورد توجه چین و روسیه برای شکل دهی به شراکت راهبردی میان دو کشور با هدف جلوگیری از گسترش نفوذ ایالات متحده آمریکا در این منطقه به شمار می رود. مقاله حاضر با روش کیفی با رویکرد تحلیلی-توصیفی و با روش کتابخانه‌ای گردآوری داده‌ها، پس از تبیین طرح ابتکار کمربند-راه و بررسی مناسبات چین و روسیه در منطقه آسیای مرکزی، به واکاوی تأثیر ابتکار کمربند-راه بر مناسبات چین و روسیه در منطقه آسیای مرکزی می پردازد. در پاسخ به این پرسش که تأثیر ابتکار کمربند-راه بر مناسبات چین و روسیه در آسیای مرکزی چیست؟ نگارندگان با تأکید بر رویکرد نومنطقه گرایی، معتقدند به رغم تردید روسیه نسبت به عملکرد چین در راستای ابتکار کمربند-راه در آسیای مرکزی، نظر به تحریم‌های اقتصادی غرب علیه روسیه و فشارهای ایالات متحده به چین در منطقه آسیای شرقی، طرح مذکور زمینه نزدیکی و همگرایی روابط روسیه و چین در آسیای مرکزی را فراهم آورده است.

واژه‌های کلیدی: ابتکار کمربند-راه، آسیای مرکزی، شراکت راهبردی، چین، روسیه.

Email: shayanjozani.com

^۱ نویسنده مسئول:

فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، سال دوازدهم، شماره ۴۵، بهار ۱۳۹۸، صص. ۴۳ - ۶۰.

مقدمه

آسیای مرکزی که شامل کشورهای قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان می‌شود منطقه‌ای است که به عنوان حوزه نفوذ سنتی روسیه در عرصه‌های اقتصادی و امنیتی قلمداد می‌شود. امروزه چین در این منطقه ده‌ها میلیارد دلار سرمایه‌گذاری اقتصادی انجام داده است. روسیه همچنان به کنترل مسیرهای مهم صادراتی و بازار اقتصادی برای گردش و نیروی کار در این منطقه نظارت دارد هر چند که سرمایه‌گذاری و نفوذ اقتصادی چین تا حدی این نظارت را کمرنگ نموده است. از سوی دیگر، تعامل اقتصادی چین با منطقه آسیای مرکزی به ایجاد ثبات و به ویژه ثبات اقتصادی در این منطقه کمک می‌کند (Rumer, 2017: 24).

پیشینه همگرایی در روابط چین و روسیه به دهه ۹۰ میلادی باز می‌گردد. از اوایل دهه مزبور، چین و روسیه به عادی‌سازی روابط خود پرداختند و روابط خود را بر پایه فهم متقابل و هماهنگی تاکتیکی ناشی از منافع مشترک استوار ساختند. در سال ۲۰۰۱ دو کشور معاهده "حسن همجواری و همکاری‌های دوستانه"^۱ را امضا نمودند که در نتیجه آن همکاری و تعامل دو کشور انسجام بیشتری یافت (Medeiros and Chase, 2017: 3). طی دو دهه گذشته روابط چین و روسیه از ماهیت پایدار و استراتژیک برخوردار شده است. چین این نوع روابط با روسیه را با عنوان "هماهنگی جامع شراکت استراتژیک"^۲ تعبیر می‌کند. چین دارای انگیزه‌های قوی برای تقویت روابط خود با روسیه به منظور گسترش همکاری‌های اقتصادی، نظامی و دیپلماتیک است. عمده رویکرد دو کشور به منظور گسترش همکاری با یکدیگر ناشی از درک متقابل خطر هژمونی ایالات متحده امریکاست که در صدد تضعیف ثبات استراتژیک و تهدید منافع امنیتی دو کشور است. (Medeiros and Chase, 2017: 2) چین با معرفی ابتکار کمربند- راه به‌دنبال پاسخ‌گویی به تهدیدهای مطرح شده برای ثبات اقتصادی و گسترش تجارت با جهان از طریق محور قرار

¹ The Treaty of Good Neighborliness and Friendly Cooperation

² Comprehensive Strategic Partnership of Coordination

دادن منطقه آسیای مرکزی است. نقطه آغازین طرح کمربند-راه چین در مسیر زمینی، منطقه آسیای مرکزی است. در آغاز ورود چین به منطقه آسیای مرکزی به عنوان بازیگری با ظرفیت‌های عظیم اقتصادی، این امکان که توانایی برهم‌زدن توافق‌ها و نهادهای منطقه‌ای را داراست، به عنوان نگرانی از سوی مقام‌های روسیه قلمداد می‌شد. با این حال چین با مدنظر قراردادن نگرانی‌های روسیه، سعی در برطرف‌سازی آنها و ایجاد چهارچوبی مشترک برای تأمین منافع روسیه در این طرح اقدام کرده است. در این مقاله تأثیر ابتکار کمربند-راه بر مناسبات چین و روسیه در آسیای مرکزی و ایجاد زمینه‌های جدید همکاری میان دو کشور در چهارچوب طرح کمربند-راه بررسی می‌شود.

چهارچوب نظری: نو منطقه‌گرایی در چهارچوب نولبرالیسم

منطقه‌گرایی فرایندی بسیار پیچیده و چندلایه است. فرآیندهای منطقه‌ای از منطقه‌ای به منطقه دیگر براساس واقعیت‌های اقتصادی، استراتژیک، فرهنگی و اجتماعی-سیاسی و همچنین میراث‌های تاریخی و عوامل فراملی منطقه‌ای متفاوت هستند. طرفداران و پیشگامان نومنطقه‌گرایی^۱ مانند بچارنه هتنه^۲ و فردریک سودربام^۳ بر چهارچوبی گسترده‌تر برای تحلیل و فهم فرایندهای منطقه‌ای^۴ تأکید کرده‌اند. نه تنها عوامل اقتصادی و سیاسی، بلکه تأثیر اجتماعی و فرهنگی نیز مورد نظر آنان قرار داشته است. به این ترتیب نومنطقه‌گرایی می‌تواند به عنوان ابزاری تحلیلی برای مقایسه مناطق مختلف به عنوان واحدهای جغرافیایی، نظام‌های اجتماعی، اعضای سازمان‌های منطقه‌ای، داشتن جوامع مدنی مشترک با هویت‌های متمایز و توانایی‌های متفاوت بازیگران به کار گرفته شود (Wunderlich, 2004: 8-9). نومنطقه‌گرایی دربرگیرنده شماری از روندها و تحولات جدید نیز است. افزایش چشمگیر در شمار توافقنامه‌های تجاری منطقه‌ای، منطقه‌گرایی با گرایش‌های حمایت‌گرایانه کمتر و نگاه به خارج از منطقه، منطقه‌گرایی ضد

¹ New Regionalism

² Björn Hettne

³ Frederick Söderbaum

⁴ Regional Process

هژمونیک که توسط خود منطقه بدون کنترل ابرقدرت‌ها هدایت می‌شود، منطقه‌گرایی با رویکرد چندبعدی^۱ و کثرت‌گرایانه^۲ که تنها با مرکزیت تجارت صورت نمی‌گیرد، بلکه همکاری‌های امنیتی، طراحی نهادی متنوع‌تر و افزایش اهمیت فعالان تجاری و مدنی را در پی دارد از جمله ویژگی‌های نومنطقه‌گرایی است (Söderbaum, 2015: 16). دولت‌ها به دلیل در اختیار داشتن ابزارهای قدرت از توانایی تأثیرگذاری و جهت‌دهی بیشتر بر روندهای منطقه‌ای برخوردار هستند. حتی دولت‌هایی که از توانایی اقتصادی و امنیتی بیشتری برخوردارند، می‌توانند روندهای منطقه‌ای را به سمت‌وسویی که منطبق با منافع آنهاست، هدایت کنند.

۱. ابتکار کمربند-راه

ابتکار یک کمربند-راه^۳ که توسط شی رئیس‌جمهور چین در هفتم سپتامبر ۲۰۱۳ در دانشگاه نظربایف قزاقستان مطرح گردید شامل دو طرح مجزاست: (۱) کمربند خشکی که حمل و نقل، ارتباطات و زیرساخت‌های انرژی را به میزان قابل توجهی بهبود می‌بخشد. (۲) مسیر مکمل دریایی که از مناطق ساحلی شرق چین آغاز و از طریق آسیای جنوب شرقی به اقیانوس هند، خاورمیانه و شرق آفریقا متصل می‌شود و تسهیلات بندری و اتصال به بنادر مهم را ارتقا بخشیده و سطح گسترده‌تری از تجارت دریایی را محقق می‌سازد (Weitz, 2017: 43).

راهبرد جاده ابریشم جدید بخشی از طرح کمربند-راه است که توسط چین در سال ۲۰۱۳ مطرح گردید. این طرح دو محور کلیدی را شامل می‌گردد:

- ۱- تقویت ارتباطات سیاسی که همکاری‌های اقتصادی مشترک را تسهیل می‌کند؛
- ۲- تقویت اتصال‌های جاده‌ای با ایده ایجاد کریدور حمل‌ونقل گسترده از اقیانوس آرام تا

¹ Multi-Dimensional

² Pluralistic

³ نام جاده ابریشم را اولین بار جغرافیدان آلمانی فردیناند فون ریشتهوفن (۱۹۰۵-۱۸۲۳) در قرن نوزدهم به‌کار برد. دلیل این نامگذاری را نیز تجارت ابریشم در آن زمان‌ها به عنوان کالایی با ارزش و گرانبها می‌دانند. این جاده از سواحل چین در اقیانوس آرام آغاز و به سمت ایران و غرب می‌رفت. (آجیلی، سلامی زواره و فلاحی برزوکی، ۱۳۹۶: ۶۲).

دریای بالتیک و همچنین از آسیای مرکزی تا اقیانوس هند که به صورت تدریجی شبکه اتصال‌های حمل‌ونقل را در سرتاسر آسیا ایجاد می‌نماید (Wang Zhi, 2016: 73-74).

۲. انگیزه‌های چین و روسیه از ابتکار کمربند-راه

ابتکار طرح یک کمربند-راه که در سپتامبر ۲۰۱۳ توسط شی رئیس‌جمهور چین مطرح گردید از دو بخش کمربند اقتصادی جاده ابریشم جدید و جاده ابریشم دریایی تشکیل شده است. چین با این طرح، اهداف بزرگی را در زمینه رشد اقتصادی، به خصوص امنیت انرژی، گسترش حوزه نفوذ، تأثیرگذاری در مناطق مختلف، دسترسی به بازارهای جهانی و نیز ایجاد راه‌های ارتباطی و حمل‌ونقل مقرون به صرفه دنبال می‌کند. طرح مذکور شامل دو مسیر است: یک مسیر از سمت سواحل چین و از طریق دریای چین جنوبی و اقیانوس هند به اروپا و دیگری از سواحل چین به اقیانوس آرام (Weitz, 2017: 61).

۲-۱. تأمین انرژی از آسیای مرکزی

چین توسعه بسترهای انرژی را برای ثبات و رشد خود ضروری تلقی می‌کند (Mitchell, 2014: 19). حملات تروریستی در تنگه مالاکا در مجاورت اندونزی، مالزی و سنگاپور باعث ایجاد ((معمای مالاکا)) شده است. علاوه بر این چین همواره از تهدید تایوان درباره امنیت انتقال انرژی از مسیر تنگه تایوان هراس دارد (موسوی شفائی و دارابی، ۱۳۹۰: ۶۲). چین همواره به دنبال یک کریدور انرژی امن برای تأمین انرژی خود بوده است. از این حیث منطقه ابتکار کمربند-راه در آسیای مرکزی اهمیت فراوانی برای چین دارد.

۲-۲. توسعه مناطق غربی چین در چهارچوب کمربند-راه

طرح کمربند-راه مشابه سازمان همکاری شانگهای به نگرانی‌های امنیتی چین در استان غربی خود یعنی سین کیانگ مرتبط است (Fallon, 2015: 144). چین در نظر دارد با توسعه همکاری‌های خود با روسیه، ثبات را در منطقه تأمین کند. در نگاه چین بی‌ثباتی سیاسی در آسیای مرکزی می‌تواند موجب گسترده‌تر شدن مناقشات در منطقه سین کیانگ گردد (Makocki and Popescu, 2016: 45). در ابتدایی‌ترین سطح

کمربند- راه به عنوان راه‌حلی برای توسعه مناطق سین کیانگ، نینگ شیا^۱، چینگ های^۲ و یوننان^۳ قابل طرح است (Johnson, 2016: 20).

چین در مواجهه با آمریکا استراتژی سیاسی بهینه، زمان‌گرفتن برای رشد اقتصادی را استفاده می‌کند تا به طور موثری در مقابل آمریکا موازنه نماید و هژمونی منطقه مورد نظر خود را در آسیا ایجاد نماید (جوزانی کهن و جوزانی کهن، ۱۳۹۶ الف: ۳۵). توسعه مناطق غربی چین منجر به ثبات بیشتر و همچنین وابستگی مردم آن به دولت مرکزی چین به دلیل افزایش رفاه، توسعه و اشتغال خواهد شد.

۳. مناسبات چین و روسیه در آسیای مرکزی

آسیای مرکزی برای هر دو کشور واجد اهمیت استراتژیک است و از همین رو، نوع و روند تحولات آن، برای این دو کشور بسیار مهم است. آسیای مرکزی منطقه‌ای است که علاوه بر دارا بودن منابع سرشار طبیعی به عنوان میراثی به جا مانده از شوروی سابق تلقی شده و با چالش‌های امنیتی بسیاری در زمینه امنیت انرژی، قاچاق مواد مخدر، مهاجرت، قاچاق انسان و تروریسم روبه‌رو است (دهشیری و جوزانی کهن، ۱۳۹۴: ۳۰). سازمان همکاری شانگهای نماد این اهمیت و نیز هم‌پوشی منافع و آسیب‌پذیری دو کشور در آسیای مرکزی به شمار می‌آید. در منشور این سازمان یکی از مهمترین اهداف آن مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی اعلام شده است. چین و روسیه در سین کیانگ و چین^۴ با تهدید تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی مواجه‌اند. به علاوه، آنها شیوع افراط‌گرایی و تروریسم در منطقه شکننده آسیای مرکزی را به هیچ وجه بر نمی‌تابند. در سطح کلان و از زاویه روابط قدرت‌های بزرگ، دو کشور حضور و نفوذ ایالات متحده به ویژه در وجه نظامی را تهدیدی علیه خود می‌بینند. آسیای مرکزی بخشی از خارج نزدیک روسیه است و عمق استراتژیک چین محسوب می‌شود، بنابراین طبیعی است که این دو به حضور و نفوذ ایالات

¹ Ningxia

² Qinghai

³ Yunnan

⁴ Chechnya

متحده در آن حساس باشند. سازمان همکاری شانگهای در واقع به گونه‌ای نهادینه، اهداف منطقه‌ای چین و روسیه را باز می‌تاباند و ابزاری برای پیشبرد منافع آنها و نیز تداوم پایدار وضعیت منطقه به گونه‌ای است که آنها تمایل دارند (شریعت نیا و توحیدی، ۱۳۸۸: ۱۰۵-۱۰۶).

همکاری‌های گسترده روسیه با چین در آینده قابل‌پیش بینی است. این امر محصول شرایط داخلی روسیه، موقعیت این کشور در سطح جهانی، روند رو به رشد جهانی و همچنین مجموعه عمده‌ای از تصمیم‌گیری‌های استراتژیک توسط سیاستگذاران روسیه است. در این فضا هرگونه تلاش آمریکا برای اثرگذاری بر روسیه به منظور بهره‌برداری از این کشور برای تضعیف جایگاه چین احتمالاً با شکست مواجه خواهد شد؛ زیرا که در زمینه تجارت و مسائل مربوط به دریای چین جنوبی، روسیه بازیگر موثری برای چین محسوب می‌شود (Rumer, 2017: 25). روابط دفاعی روسیه و چین تقویت و تکمیل‌کننده جنبه‌های دیگر روابط دو کشور در زمینه مسائل اقتصادی، انرژی و امنیت است. فروش سلاح‌های روسی به چین به هر دو کشور این امکان را می‌دهد که از تحریم‌های غربی فاصله گیرند. چین با استفاده از این سلاح‌ها در عرصه نبردهای دریایی، زمینی و هوایی می‌تواند دارای قدرت مانور در برابر آمریکا و کشورهای همسایه سیاست‌های این کشور در منطقه آسیا-اقیانوسیه شود. با این حال، روابط امنیتی چین و روسیه به مراتب ضعیف‌تر از روابط ایالات متحده با کشورهای همسایه در آسیا و اروپا است. ضمن اینکه احتمال ضعیفی وجود دارد که اتحاد متقابل میان روسیه و چین شکل بگیرد (Roy, 2017: 28).

روسیه با تمرکز بر مسائل اقتصادی و امنیتی و با بهره‌گیری از اهرم‌های مختلفی نظیر نفوذ فرهنگی در رسانه‌ها و ابزارهای فرهنگی در جهت اعمال نفوذ در آسیای مرکزی تلاش می‌کند (Oliphant, 2013: 5).

۱-۳. جایگاه آسیای مرکزی در مناسبات اقتصادی چین و روسیه

منطقه آسیای مرکزی برای چین اهمیت فراوانی دارد. آسیای مرکزی فرصت‌های راهبردی مهمی را برای چین فراهم می‌کند. چین مرز ۳۰۰۰ کیلومتری با این منطقه دارد.

جمهوری خلق چین و کشورهای آسیای مرکزی دارای تعاملات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای هستند که به وضوح می‌توان آن را در منطقه اویغور سین‌کیانگ^۱ چین مشاهده کرد. علاوه بر آن با توسعه سریع اقتصادی، تقاضای انرژی چین در حال افزایش است و منابع آسیای مرکزی نقش بزرگی را در استراتژی انرژی چین بازی کند. از جمله دلایل مهم دیگر می‌توان به موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی اشاره نمود که مناطق شمال شرقی، غربی و جنوبی آسیا و همچنین چین و روسیه را به یکدیگر متصل می‌کند و به عنوان مسیری تجاری بسیار مهم به اروپا در نظر گرفته می‌شود. بنابراین آسیای مرکزی منطقه‌ای راهبردی برای چین قلمداد می‌گردد (Wang Zhi, 2016: 69-70).

روسیه در حال حاضر شریک تجاری شماره یک کشورهای آسیای مرکزی به شمار نمی‌رود و چین جایگزین این کشور شده است. تعاملات اقتصادی روسیه با آسیای مرکزی بیشتر چندوجهی و شامل بخش‌هایی مانند معدن، ساخت و ساز، مجموعه نظامی - صنعتی، مخابرات، حمل و نقل، و کشاورزی می‌باشد. صادرات اصلی روسیه به کشورهای آسیای مرکزی در درجه اول کالاهای تولیدی: یعنی مواد غذایی، ماشین‌آلات، منسوجات و تجهیزات حمل و نقل هستند. محصولات وارداتی روسیه از آسیای مرکزی شامل مواد اولیه طبیعی و کشاورزی، و همچنین مواد شیمیایی می‌باشد (Oliphant, 2013: 7).

به طور کلی منافع روسیه در آسیای مرکزی را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- ۱- تضمین ثبات، براساس توافقنامه‌های همکاری با تمام کشورهای منطقه؛
- ۲- استفاده از قابلیت های ژئوپلیتیک کشورهای آسیای مرکزی با توجه به حل مسائل کاربردی که روسیه در مقام قدرتی جهانی و منطقه‌ای با آنها روبرو بوده است؛
- ۳- به رسمیت شناختن نقش کلیدی روسیه در این منطقه در سطح بین‌المللی.

در این زمینه، روسیه با مسائل کاربردی زیر مواجه است:

- ۱- استفاده موثر از سازوکارهای چندجانبه موجود،

^۱ Xinjiang Uyghur

- ۲- تأمین امنیت مرزهای جنوبی کشور؛
- ۳- تداوم و گسترش همکاری نظامی؛
- ۴- بهره‌برداری از منابع انرژی و گاز طبیعی آسیای مرکزی؛
- ۵- کمک به فعالیت تجاری شرکت‌های فعال روس در حوزه انرژی؛
- ۶- تشویق کشورهای منطقه به استفاده از ساختار صادرات روسیه (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۵: ۱۵-۱۶).

چین بزرگترین شریک تجاری چهار کشور از پنج کشور منطقه آسیای مرکزی به جز ازبکستان می‌باشد. آسیای مرکزی دارای منابع معدنی غنی است که چین برای تداوم توسعه اقتصادی خود به آن‌ها نیازمند است (Wang Zhi, 2016: 71).

ترکمنستان با افزایش بدهی و نیز تعهدات صادرات گاز خود به چین بیشتر از گذشته به این کشور وابسته شده است. گاز ترکمنستان در حال حاضر به طور مستقیم به ایران و چین صادر می‌شود. نفت قزاقستان به چین و همچنین به غرب از طریق خط لوله باکو-تفلیس-جیهان صادر می‌شود. این بازار دارای مقاصد صادراتی متنوعی است که این امر سبب می‌گردد که روسیه دیگر نتواند قیمت نفت و گاز آسیای مرکزی را کنترل نماید (Oliphant, 2013: 4-6). در آسیای مرکزی انرژی، اقتصاد و امنیت اغلب به عنوان سه موضوع متفاوت با یک مخرج مشترک ذکر شده است (Mitchell, 2014: 29).

۴. ابتکار کمربند-راه عامل همگرایی در روابط چین و روسیه در آسیای مرکزی

ابتکار طرح کمربند-راه در آسیای مرکزی یکی از عوامل مهمی به شمار می‌آید که باعث همگرایی در روابط روسیه و چین شده است. در این منطقه جغرافیایی منافع امنیتی چین و روسیه بیشتر از هر منطقه دیگر همپوشانی دارد، اگرچه روسیه و چین بر سر منابع انرژی و فرصت‌های اقتصادی و تجاری در آسیای مرکزی با یکدیگر رقابت دارند، ولی به دلیل اشتراک نظر دو کشور در مورد تأمین ثبات این منطقه، آنها با یکدیگر در قالب طرح کمربند-راه در زمینه از بین بردن عوامل و منابع ناامنی و بی‌ثباتی همکاری می‌کنند. منافع متقابل و خواست مشترک امنیتی روسیه و چین در منطقه آسیای مرکزی بر این مبنا

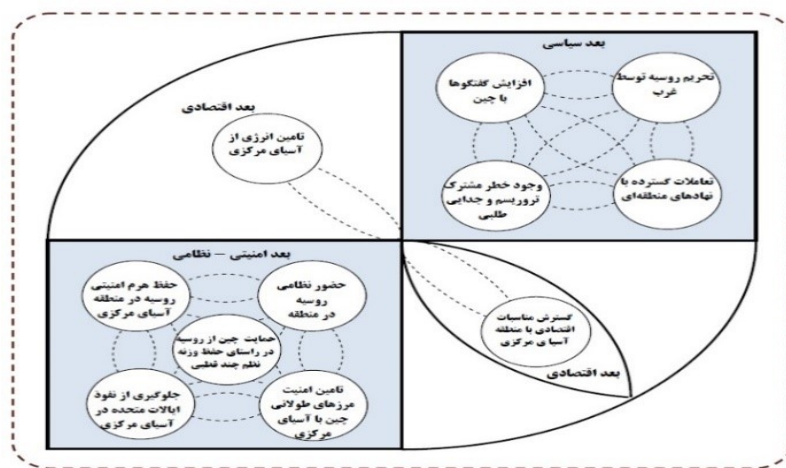
استوار است که ثبات دولت‌های تازه به استقلال رسیده این منطقه (قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان) ستاره راهنمای فعالیت‌های این دو کشور در سازمان همکاری شانگهای است (آدمی و عزیزی، ۱۳۹۲: ۱۷). فرآیندهای دیپلماتیک مشورت محور و همکاری جویانه در قالب طرح کمربند-راه به چین و روسیه اجازه استفاده از قدرت اقتصادی برای تأثیرگذاری بر سیاست‌های منطقه‌ای به‌ویژه در منطقه آسیای مرکزی را می‌دهد (جوزانی کهن و جوزانی کهن، ۱۳۹۶: ۶۹).

نیاز روسیه به اقتصاد چین سبب شد تا این کشور از حساسیت‌های خود نسبت به حضور بیش از پیش چین در آسیای مرکزی چشم‌پوشی کند. این اقدام روسیه سبب شد تا کمربند-راه عملاً وارد فاز اجرایی شود. اجرایی‌شدن کمربند-راه و همکاری‌های دوسویه چین و روسیه علاوه بر اینکه تحریم‌های غرب به روسیه را کم‌رنگ ساخت، موجب توسعه همکاری‌های دو کشور در عرصه‌های اقتصادی، نظامی و سیاسی شد.

۱-۴. تهدیدهای مشترک

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی همواره خواست ایجاد حکومت خلافت‌گونه در میان مردم آسیای مرکزی وجود داشته است. آسیای مرکزی به طور عمده به دلیل وجود مشکلات ریشه‌ای در زمینه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارای بسترهای مساعد برای خشونت‌گرایی و گسترش گروه‌های تروریستی است (دهشیری و جوزانی کهن، ۱۳۹۴: ۳۰). چین و روسیه در مورد گسترش گروه‌های تروریستی نظیر دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در منطقه آسیای مرکزی ابراز نگرانی کرده‌اند (Rumer, 2017: 32). امروزه تروریسم از ماهیت سنتی خود فراتر رفته و به سوی گونه جدیدی از تروریسم تحت عنوان تروریسم پسامدرن سوق یافته است که حاصل درهم تنیدگی تروریسم و فضای مجازی است. داعش در فضای مجازی مصداق بارز تروریسم پسامدرن است که به طور همه جانبه از بستر فضای مجازی در راستای انجام اقدامات تروریستی در منطقه آسیای مرکزی استفاده می‌کند (عراقچی و جوزانی کهن، ۱۳۹۶: ۱۴۳). داعش تلاش می‌کند تا با ایجاد شبکه هواداران فرامرزی از اطلاعات به عنوان حلقه پیوند اعضای شبکه استفاده نموده، و از فضای

مجازی و ابزارهای نوین ارتباطی آن نظیر شبکه‌های اجتماعی در راستای منظم ساختن و پراکندگی تبادل اطلاعات استفاده نماید که همان بهره‌گیری از سیاست اطلاعات شبکه‌های هوادار فرامرزی است و از طریق بر ساختن نمادهای فرهنگی جدید از دل مواد و مصالح تاریخی و براساس خوانش‌های سلیقه‌ای و برداشت‌های منحرفانه به ایجاد منابع هویت و معنا و انجام عملیات گسترده در سایر مناطق نظیر آسیای مرکزی بپردازد (دهشیری، جوزانی کهن و جوزانی کهن، ۱۳۹۶ الف، ۱۲۷-۱۲۶) داعش با انتشار مجله روس زبان نظیر ایستاک^۱ (انتشار در مه ۲۰۱۵) و استفاده از شبکه‌های اجتماعی روس‌زبان نظیر وی‌کی^۲ که داعش پیام‌ها و مجلات و دیدگاه‌های تروریستی خود را به زبان روسی در آن به منظور تأثیرگذاری بر مخاطبان آسیای مرکزی و قفقاز به اشتراک می‌گذارد (عراقچی، دهشیری و جوزانی کهن، ۱۳۹۵: ۱۷۸، ۱۸۶-۱۸۷)؛ بنابراین یکی از بارزترین موانع فراروی ثبات و امنیت در منطقه آسیای مرکزی، نکثر گروه‌های تروریستی خشونت‌گرای مبتنی بر هویت افراطی و تکفیرگرا در این منطقه است که شناخته شده‌ترین آنها گروه تکفیری-سلفی داعش است (دهشیری، جوزانی کهن و جوزانی کهن، ۱۳۹۶ ب: ۱۴۲).

شکل ۱: تأثیر ابتکار یک کمربند-راه بر همگرایی چین و روسیه در منطقه آسیای مرکزی مدل از نگارندگان

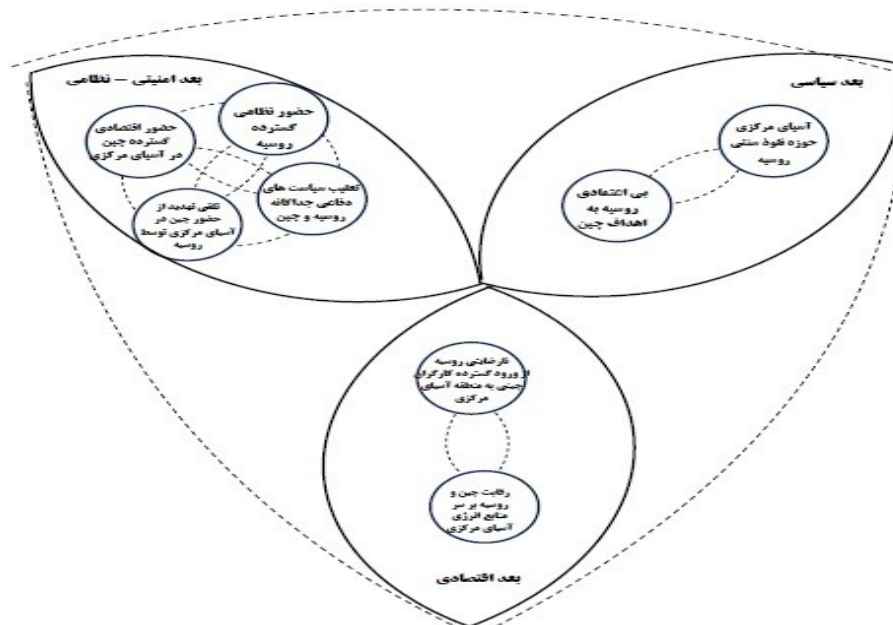
^۱ Istok (ИСТОК): منبع

^۲ VK(VKontakte.com)

۵. واگرایی در روابط چین و روسیه در آسیای مرکزی در پرتو ابتکار یک

کمربند-راه

از جمله موانع مهم همکاری و تعامل گسترده میان چین و روسیه را می‌توان تقابل یا رقابت در آسیای مرکزی برشمرد. هر دو کشور تلاش می‌کنند تا راهبردهای اقتصادی خود را در منطقه آسیای مرکزی هماهنگ سازند. ابتکار کمربند-راه چشم انداز فعالیت اقتصادی بلند مدتی را در آسیای مرکزی برای چین فراهم می‌آورد و این امر تاحدی ناراضیتی روسیه را با این روند روبرو ساخته است، اما چین به دلایل امنیتی، دیپلماتیک و اقتصادی برای ادامه تعامل با روسیه در منطقه آسیای مرکزی متعهد است. چین به این امر واقف است که احتمال ورود به مسائل امنیتی در منطقه آسیای مرکزی که حوزه نفوذ سنتی روسیه شناخته می‌شود، می‌تواند منجر به تقابل این کشور با روسیه گردد. بنابراین تلاش می‌کند تا حساسیت‌های روسیه را تحریک ننماید. از طرف دیگر، افزایش فعالیت‌های روسیه در شرق و جنوب شرقی آسیا باعث ایجاد تنش در روابط دوجانبه با چین شده است. از طرف دیگر، هر گونه تلاش رئیس‌جمهور آمریکا برای نزدیک‌تر شدن به روسیه بر روابط میان روسیه و چین تأثیر منفی خواهد گذاشت (Medeiros and Chase, 2017: 11-12).

شکل ۲: واگرایی چین و روسیه در منطقه آسیای مرکزی در پرتو ابتکار یک کمربند-راه مدل از نگارندگان

با توجه به روابط رو به رشد چین با روسیه، مسکو به شریکی قابل اعتماد به منظور جلوگیری از نفوذ آمریکا در آسیا و اقیانوس آرام از جمله دریای چین جنوبی و شبه جزیره کره تبدیل شده است (Rumer, 2017: 14).

نگرانی‌های استراتژیک روسیه در مورد افزایش قدرت چین در امور جهانی و از جمله در مناطق پیرامونی خود به ویژه آسیای مرکزی قابل تأمل است. در واقع روسیه از گسترش اقتصادی چین در آسیای مرکزی نگران است، اما چین سعی می‌کند به منافع امنیتی روسیه در منطقه آسیای مرکزی احترام گذارد و به نظر می‌رسد در کوتاه مدت این مسائل روابط میان چین و روسیه را بی ثبات نخواهد کرد (Roy, 2017: 40).

به طور کلی چین و روسیه به طور زنجیره‌وار به نیازهای یکدیگر برای تقویت قدرت یکدیگر استفاده کرده‌اند. روسیه در پی ضعف‌های اقتصادی خود از ابتکار کمربند-راه چین برای توسعه زیرساخت‌های خود، ایجاد اشتغال در روسیه، جبران کسری ذخایر ارزی خود و

بی‌اثرسازی تحریم‌های غرب بهره‌برده است. چین نیز امکان حضور گسترده‌تر در آسیای مرکزی، به پیش بردن ابتکار کمربند-راه در کریدورهای تجاری آسیای مرکزی و روسیه، حمایت از روسیه برای چندقطبی‌سازی نظام بین‌الملل، استفاده از تکنولوژی‌های پیشرفته نظامی روسیه و حمایت از قدرت‌های آسیایی برای افزایش نفوذ و تأثیرگذاری در آسیا بهره‌برده است.

نتیجه‌گیری

چین برای بازیگری در منطقه آسیای مرکزی ملاحظاتی را در نظر گرفته است. از جمله این ملاحظات می‌توان به تأمین منافع روسیه در آسیای مرکزی از سوی چین، عدم ایجاد درک تهدید از سوی روسیه نسبت به اقدامات چین در منطقه آسیای مرکزی، حضور صرفاً تجاری و اقتصادی در آسیای مرکزی و گسترش ابتکار کمربند-راه از آسیای مرکزی به روسیه برای تأمین منافع اقتصادی روسیه اشاره کرد. در واقع طرح کمربند-راه از سوی روسیه به عنوان فرصتی برای کاهش تأثیرگذاری تحریم‌های غرب، استفاده از ظرفیت‌های عظیم اقتصادی چین و زیر سوال بردن سیاست‌های ایالات متحده در چهارچوب همکاری با چین ارزیابی می‌گردد. ابتکار کمربند-راه علاوه بر توسعه منطقه آسیای مرکزی منجر به همکاری‌های نزدیک روسیه و چین با یکدیگر شده است. با توجه به نفوذ گسترده روسیه در این منطقه، همکاری با این کشور از سوی چین امری اجتناب‌ناپذیر قلمداد شده است. طرح مورد نظر موجب گرایش بیشتر چین و روسیه به یکدیگر شده و زمینه لازم را برای سرمایه‌گذاری بیشتر چین در روسیه، ایجاد طرح‌های زیرساختی و توسعه‌ای در این کشور فراهم می‌کند. تحریم‌های اقتصادی غرب علیه روسیه و فشارهای ایالات متحده به چین در منطقه آسیای شرقی انگیزه دو کشور را برای توسعه مناسبات در چهارچوب ابتکار کمربند-راه دو چندان کرده است. گسترش همکاری‌های چین و روسیه منجر به کاهش نفوذ و تأثیرگذاری ایالات متحده در منطقه آسیای مرکزی می‌شود. هم‌اکنون چین به عنوان شریک اول تجاری کشورهای آسیای مرکزی در حال ایجاد زیرساخت‌های عظیم حمل و

نقل و انرژی در آسیای مرکزی است. مشارکت روسیه نیز در ابتکار کمربند-راه در کنار چین در منطقه آسیای مرکزی علاوه بر تأثیرگذاری تاریخی روسیه در منطقه بر میزان نفوذ این کشور در منطقه به شکل چشمگیری افزوده است. به طور طبیعی حضور این دو قدرت بزرگ در منطقه از تأثیرگذاری ایالات متحده در آسیای مرکزی می‌کاهد. این همکاری‌ها که امروزه در قالب شراکت راهبردی چین و روسیه مطرح می‌شود، علاوه بر تأثیرگذاری در بعد منطقه‌ای منجر به ایجاد شکل جدیدی از رابطه بین دو کشور شده است که تأثیرات جهانی قابل ملاحظه‌ای خواهد داشت. به دلیل بزرگی اقتصاد چین در اثر وابستگی متقابل اقتصادی، چین از نفوذ و تأثیرگذاری بیشتری بر کشورهای حاضر در ابتکار کمربند-راه بهره خواهد برد، اما تسری یافتن ابتکار کمربند-راه به همکاری‌های نظامی-امنیتی و سیاسی بین دو کشور منجر به تأمین منافع روسیه از سوی چین شده است و روابط دو کشور را وارد مرحله جدیدی کرده است. در حال حاضر، روسیه و چین به طور مشترک با رویکرد یک‌جانبه‌گرایانه آمریکا در آسیای مرکزی مخالف هستند. با توجه به اینکه غرب به ویژه آمریکا به عنوان دشمن مشترک تاریخی روسیه و چین قلمداد می‌شود، مخالفت با نزدیکی امنیتی هند به آمریکا، موضع مشترک چین-روسیه در مورد حفظ ثبات و تبادلات انرژی در آسیای مرکزی و وجود برخی مواضع مشترک در قبال انتقادهای غرب از وضعیت حقوق بشر در روسیه و چین، موجب گردیده که نزدیکی بیش از پیش روسیه و چین به یکدیگر قابل انتظار باشد.

منابع:

- عراقچی، سیدعباس، دهشیری، محمدرضا و جوزانی کهن، شاهین. (۱۳۹۵). **تروریسم و فضای مجازی در خارومیانه (بررسی موردی داعش)**، کرج: پایتخت.
- آجیلی، هادی، سلامی زواره، مهدی و فلاحی برزوکی، مهرداد. (۱۳۹۶). «امنیت انرژی چین در راستای طرح یک کمربند-یک جاده»، **فصلنامه تحقیقات سیاسی-بین المللی**، شماره ۳۳.
- آدمی، علی و عزیزی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). «سازمان همکاری شانگهای و تهدیدات امنیتی مشترک در آسیای مرکزی»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، شماره ۸۱.
- ابوالحسن شیرازی، حبیب اله. ۱۳۹۵. «مطالعه تطبیقی سیاست خارجی روسیه در دوران پوتین و مدودف»، **فصلنامه مطالعات روابط بین الملل**، شماره ۳۳.
- جوزانی کهن، شایان و جوزانی کهن، شاهین. (۱۳۹۶) الف. "جایگاه آمریکا و چین در ترتیبات امنیتی منطقه آسیای شرقی (۲۰۱۷-۲۰۰۹)"، **ماهنامه پژوهش ملل**، شماره ۲۲.
- جوزانی کهن، شایان و جوزانی کهن، شاهین. (۱۳۹۶) ب. "منطقه گرایی چین محور در آسیای شرقی (۲۰۱۷-۲۰۰۱)"، **ماهنامه پژوهش ملل**، شماره ۲۱.
- دهشیری، محمدرضا و جوزانی کهن، شاهین. (۱۳۹۴). «شبکه سلول های تروریستی داعش در آسیای مرکزی»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، شماره ۹۲.
- دهشیری، محمدرضا، جوزانی کهن، شاهین و جوزانی کهن، شایان. (۱۳۹۶) الف. «داعش و جهانی شدن»، **دو فصلنامه پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل**، سال ۶، شماره ۱ (پیاپی ۱۱)، پاییز و زمستان.
- دهشیری، محمدرضا، جوزانی کهن، شاهین و جوزانی کهن، شایان. (۱۳۹۶) ب. «هویت های تکفیری و افراطی و تأثیر آنها بر امنیت منطقه ای غرب آسیا»، **چکیده مقالات دومین کنفرانس امنیتی تهران. امنیت منطقه ای در غرب آسیا؛ چالش ها و روندهای نوظهور**، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، چاپ نخست، دی ماه.

- شریعت نیا، محسن و توحیدی، ام البنین. (۱۳۸۸). «روابط چین و روسیه به سوی ائتلاف؟»، مؤسسه مطالعات ایران و اوراسیا، سال چهارم، شماره ۴.
- عراقچی، سیدعباس و جوزانی کهن، شاهین. (۱۳۹۶). «بهره برداری داعش از فضای مجازی»، فصلنامه روابط خارجی، شماره ۳۳.
- موسوی شغائی، مسعود و دارابی، گلتاب. (۱۳۹۰). «اهداف و ابعاد دیپلماسی انرژی چین»، فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره ۴.
- Fallon, Theresa. (2015). "The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia". **American Foreign Policy Interests**, Vol. 37(3).
- Johnson, Christopher K. (2016). "President Xi Jinping's "Belt and Road" Initiative". **A Report of the CSIS Freeman Chair in China Studies (CSIS)**.
- Makocki, Michal and Popescu, Nicu. (2016). "China and Russia: An Eastern Partnership in the Making?". **Institute for Security Studies (ISS)**, European Union .
- Medeiros, Evan S. and Chase, Michael S. (2017). "Chinese Perspectives on Sino-Russian Relationship". **Russia-China Relations Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines, The National Bureau of Asian Research (NBR Special Report 66)**, Seattle and Washington.
- Mitchell, Garret. (2014). "China in Central Asia: The Beginning of the End for Russia?". **Slovo Journal**, Vol. 26(1).
- Oliphant, Craig. (2013). "Russia's role and interests in Central Asia", **Safer World (Briefing)** .
- Roy, J. Stapleton. (2017). "Sino-Russian Relations in a Global Context: Implications for the United States". **Russia-China Relations Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines, The National Bureau of Asian Research (NBR Special Report 66)**, Seattle and Washington.
- Rumer, Eugene B. (2017). "Russia's China Policy: This Bear Hug Is Real", **Russia-China Relations Assessing Common Ground and**

Strategic Fault Lines, **The National Bureau of Asian Research (NBR Special Report 66)**, Seattle and Washington.

- Söderbaum, Fredrik. (2015). “Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field”. **KFG Working Paper (The Transformative Power of Europe)**, No.64.
- Sutter, Robert .(2017). “Russia-China Relations Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines”. **The National Bureau of Asian Research (NBR Special Report 66)**, Seattle and Washington.
- Wang, Zhi. (2016). “China’s New Silk Road Strategy and Foreign Policy Toward Central Asia”. **Southeast Review of Asian Studies**, Xi’an International Studies University, Vol. 38.
- Weitz, Richard. (2017). “Sino-Russian Security Ties”. Russia-China Relations Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines, **The National Bureau of Asian Research (NBR Special Report 66)**, Seattle and Washington.
- Wunderlich, Uwe. (2004). “The New Regionalism Framework an IR Approach to European Integration?”. **Second Pan-European Conference Standing Group on EU Politics**, Bologna, 24-26.